

LEPKÉSZETI KUTATÁSOK A KELETI-BAKONYBAN

DR. SZEŐKE KÁLMÁN
Székesfehérvár

ABSTRACT: *Results of the investigations on the Lepidoptera fauna of the Eastern Bakony Mts* – The authors have identified 845 moth species in the Eastern-Bakony during their 20–25 year-old research. They have been working on 28 different collecting places. Most of the species have been found in the area of Balinka and Várpalota.

Bevezetés

A Bakony hegység állattani kutatásaiban kissé mostoha helyet foglal el a K-i rész. Dr. Papp Jenő által 1966-ban megindított Bakony-kutatás programjához csatlakozott lepidopterológusok (dr. Rézbányai László, Dietzel Gyula stb.) főképpen a nagyobb reményekkel kecsegtető Északi-Bakony területén végeztek gyűjtéseket. Ugyanakkor dr. Nyíró Miklós, Szeőke László és jómagam már ezidőben is a Keleti-Bakony területén gyűjtöttünk. Az eltelt 20–25 év alatt mintegy 30 vizsgálati helyről 850 lepkefajt mutattunk ki, de az adatok mind ez ideig publikálásra alig kerültek. Jelen előadással párhuzamosan kutatásainkról említett gyűjtőtársaimmal részletesebb tanulmányt jelentetünk meg.

A kutatási előzményeket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a „Magyar Birodalom Állatvilága” (ABA-FI-AIGNER-PÁVEL-UHRYK, 1896) nem szerepeltet adatokat a K-i Bakonyból. Ezért erről a területről a legkorábbi munka Bordán Istvántól (BORDÁN 1930) származik, aki főképpen Várpalota környékén 1927–1930 években gyűjtött lepkéket. Gyűjteményének maradványa és kéziratai a zirci Bakonyi Természettudományi Múzeumban találhatóak. Bordán írásából tudjuk, hogy alkalmanként más neves hazai és külföldi gyűjtők is megfordultak e tájon, de sajnos gyűjtési eredményeiknek kevés nyomát lelhetjük fel.

Dr. Kovács Lajos klasszikus faunaművében (KOVÁCS 1953, 1956) csupán Fehérvárcsurgó és Őskü környékéről közöl néhány adatot. A várpalotai Vár-völgyben 1961 és 1963 években dr. Lengyel Gyula (LENGYEL 1964) Jablonkai József társaságában végzett gyűjtéseket. További „szórvány” faunisztikai adatok találhatóak PAPP (1968) és SZEŐKE (1976, 1982, 1983, 1984) közleményeiben. Itt kell elmondani, hogy 1975–1977 években Bodajk és Balinka között, a balinkai erdészháznál egy, a rovarok fényrerepülésének vizsgálatára szerkesztett, osztott gyűjtő-, és fogóterű fénycsapda üzemelt. E fénycsapda által gyűjtött lepkék adatait faunisztikailag szintén feldolgoztuk, így e térség a Keleti-Bakony egyik igen jól kutatott területévé vált. A fényrerepüléssel kapcsolatos etológiai megfigyeléseiről SZEŐKE (1976) számolt be. Ezidőben FAZEKAS (1980a) Királyszálláson két éven keresztül (1975–1976) üzemeltetett fénycsapdát. Fénycsapdás és az azt kiegészítő gyűjtéseinek eredményei alapján Királyszállás és környékéről 564 lepkefaj előfordulását jelzi. Ujabbban Dudar és környékén Ábrahám Levente Várpalotán pedig Sebők Ferenc kapcsolódottak be a lepkészeti kutatásokba.

Faunisztikai eredmények

A gyűjtött fajok mintegy 5%-a kiemelkedő, meghatározó jelentőségű faunaelem. A teljes fajlista mellőzéssel ilyen faunaelemek közül az alábbiakkal foglalkozom részletesebben:

Idaea elongaria pecharia STGR.

A törzsalak a palearktikum déli részén elterjedt. A pecharia alfaj a Szovjetunió déli részén, az Ili vidékén és Transzkáspijában fordul elő. Magyarországon Budapest, Gödöllő és Pécs környékén gyűjtötték (KOVÁCS 1965). Újabb előfordulásai ismertek Mátra: Kőkkúpusztáról (JABLONKAI 1974) és a Villányi-hegységéből (UHERKOVICH 1976). A Keleti-Bakonyban a Fajdas-hegyen 1984. IX. 1-én gyűjtöttük.

Coenocalpe lapidata HBN.

Holo-pontomediterrán elem, irodalmi adatok szerint elsősorban Clematison él. Hazánkban sokáig csak Budapest környékéről (Budakeszi, Budaörs, Hűvösvölgy, Csiki-hegyek, Hársbokrhegy, Erd) ismertük. Újabban a Bükkben Várkút, Síkfőkút, Csanyik lelőhelyeken (GYULAI–UHERKOVICH–VARGA 1974), Felsőtárkányon és Gyöngyösön (Természettudományi Múzeum Állattára), valamint a Zempléni-hegységben Rostallón (RONKAY–SZABÓKY 1981) gyűjtötték. Mátrabeli előfordulását JABLONKAI (1974) is jelzi a Papis-hegyről 1968 október 3-i dátummal. A Keleti-Bakonyban a Fajdas-hegyen is előkerült, két példányát 1983. október 8-án gyűjtöttük.

Nothocasis sertata HBN.

A Középhegység néhány pontján a Bakonyban (KOVÁCS 1953), Börzsönyben (KOVÁCS 1956), Zempléni-hegységben (RONKAY–SZABÓKY 1981), Vértesben Várgesztesen (TT. Múzeum Állattár, HERCZIG 1984) és Vérteskozmán (SZEŐKE 1983), valamint Kőszegi-hg-ben (Nyíró) gyűjtötték. A Keleti-Bakonyban a Barok-völgyben és a Fajdas-hegyen került elő.

Chersotis margaritacea VILL.

Eurosibíriai, Dél- és közép-európai elterjedésű. Ismert hazai lelőhelyadatai a Budai-hegység és a Bükk hegység (KOVÁCS 1953, 1956). Újabb megfigyelések szerint az Aggteleki Karszton (GYULAI I.–GYULAI P.–UHERKOVICH–VARGA 1979), a Mátrában (JABLONKAI 1974) az Eger melletti Berva-völgyben és a Pilisben (SZEŐKE 1983) is él. A Vértesből SZEŐKE (1983) mutatta ki. A Keleti-Bakonyban a Fajdason 7 példányát 1984. szeptember 1-én gyűjtöttük. Az élőhelyi adottságok ismeretében az itteni előfordulása sem volt váratlan.

Chersotis fimbriola ESP.

Szubmediterrán, Spanyolországtól Iránig elterjedt (VARGA 1963), xeromontán, karszt és dolomit sziklagyepi faj. Hernyója a sziklagyepi vegetációhoz kötött, kőköröcsin (*Pulsatilla* spp.) fajok virágjában él. Szűk, a biotópjellegnek megfelelően izolált élőhelyeihez erősen kötődik. Magyarországon a Budai hegyekben (KOVÁCS 1953), Vértesben (SZEŐKE 1983), Gerecsében (leg. Herczig), a Keleti-Bakonyban (NYIRŐ 1965, FAZEKAS 1980), és a Keszthelyi-hegységben (leg. Herczig), valamint az Északborsodi Karsztvidéken (VARGA 1963) fordul elő. A lepkék rajzásuk időszakában (június közepétől július közepéig) az éjszakai órákban főképpen fészkesek (*Compositae*) virágzatán szívogatnak. Az itt táplálkozó és kopuláló egyedek zselélámpa fényénél könnyen megkereshetőek, ugyanakkor a gyűjtőlámpát már csekély távolság esetén is csak kis számban keresik fel. Fénykerülőek, a nappali órákban a talaj- és gyepszinten kövek, növényi részek alatt, talajrepedésekben keresnek menedéket. Elvéve nappal is találhatunk virágokon táplálkozó egyedeket (FAZEKAS 1980). Az imágók nyári diapauzája (aestiváció) ennél a *Chersotis*-fajnál nem ismeretes. A lepkék egy-két hetes repülés után is erősen kifakulnak. A friss állatokra jellemzően sajtós, határozott rajzlati elemek rövidesen megkopnak, elmosódnak, a lepkék matt fényű, kissé vörhenyes árnyalatot kapnak. A repült példányok frisskelésüektől megtevesztően eltérő habitusa feltehetően a rejtőzködő életmódjukkal függ össze. A változékony formák ismeretében a hazai populációk alfaji revíziója is felmerült (GYULAI–UHERKOVICH–VARGA 1974, FAZEKAS 1980). A Keszthelyi-hegységi, Gerecsei Budai-hegységi, vértesi és K-bakonyi példányok – bizonyos fokú variabilitásuk ellenére – többé kevésbé azonos jegyeket viselnek. Amíg nagyobb sorozatok genitálvizsgálatával a kérdés nem tisztázódik a nominotipikus alfajhoz tartozónak tartjuk őket. Ugyanakkor az Észak-borsodi Karsztvidéken, a dunántúliaktól izoláltan előforduló fimbriolák (GYULAI–UHERKOVICH–VARGA 1974) feltehetően más alfajhoz tartoznak. A Keleti-Bakonyban Várpalotán és Inotán száraz sziklagyepékből kerültek elő.

Chersotis rectangula DEN. et SCHIFF.

Monocentrikus, pontomediterrán (Dél- és Közép-európai) elterjedésű, sziklagyepi élőhelyeket kedvelő faj. Magyarországon a Középhegység vonulatában, annak déli lejtőin sokfelé, de kevés példányszámban gyűjtötték. Lelőhelyadatai az alábbiak: Pannonhalma, Sümeg–Uzsa, Sukoró, Nadap, Csákvár, Várgesztes, Budapest, Pilisszántó, Esztergom, Pomáz, Isaszeg, Szécsény, Mátraszentlászló, Mátraháza, Bükk, Zemplén (TTM., Állattár). Újabban előkerült a Bakonyból Fenyőfőről (RÉZBÁNYAI 1973) és Rákta-nyárról (RÉZBÁNYAI 1979a), valamint a Tapolcai-medencéből, Hegyesd-Péterhegyről (leg. Vers T.) is.

A Keleti-Bakonyban a Fajdason 1984 szeptember 1-én 8 példányt gyűjtöttünk. A gyűjtési adatok ismeretében kezd világossá válni, hogy az imágók kelése júniusban van. Rövid repülés után aktivitásuk a nyár folyamán szünetel. A Rhyacia fajokhoz hasonlóan a nyarat nyári diapauzában (aestivatio-ban) töltik, rejtekhelyükről csak a nyár végén jönnek elő. A tojásrakásra kora-ősszel kerül sor, a telet a fiatal lárvák vészelik át. Ezért a nyáreleji példányok frissek, a nyár végén gyűjtöttek pedig kopottak.

Hydroecia petasitis DBL.

Eurosibíriai (Közép- és Dél-európai) elterjedésű, lokális előfordulású lepkefaj (BERGMANN, 1954). Tápnövényei az acsalapuk (*Petasites* spp.) a patakparti nyír-égetársulások domináns elemei. Endofág életmódot folytató lárvája a tápnövény gyökérzetében él. Magyarországról elsőként Pécsről (leg. Dahlström) vált ismeretessé. KOVÁCS (1953, 1958) közismert faunaművében a pécsi adatot mellőzi, de egy Bükkben gyűjtött példány alapján (leg. Issekutz) szerepelteti. Issekutz példánya a Garadna-völgyből származik. Jablonkai és Zöld 1961 és 1964 években az Oldal-völgyben és a Mész-völgyben (JABLONKAI 1974) is rábukkantak. RESKOVITS (1963) faunaművében újabb bükki adatait Szilvásváradról és a Bacsó-völgyből közli. Mecseki előfordulását Erdősmecskén gyűjtött példányok alapján BALOGH (1978) erősíti meg. Az Északi-Bakonyból Bakonybélből (REZBÁNYAI 1983), valamint Feketevizpusztáról (leg. Herczig) vált ismertté. A Keleti-Bakonyban Balinkán a Gaja-patak közelében működő fénycsapdánk 1977 augusztus 19-én gyűjtötte. Újabb a Gaja felső folyása mellett Bakonyránán került elő (leg. Ábrahám L.). További dunántúli példányai Szombathelyről Pacsáról és Keszthelyről ismeretesek, de előkerült Hajdú megyéből Mikepércsről is (fénycsapdák).

Pyrrhia purpurites TR.

Középeurópai–Kisázsiai elterjedésű ritka faunaelemünk. Előfordulása a *Dictamnus albus* jelenlétéhez kötött, mivel monofág lárvája e növény magtokjában él, és a magvakkal táplálkozik. A nektárt szívogató imágók esetenként a *Dictamnus* virágjáról is gyűjthetők (Varga Z. megfigyelése). A hazai példányok száraz, meleg csereszömörcés élőhelyekről kerültek elő. Előfordulási helyeik: Pécs, Szár, Budai-hegység, Gödöllő (KOVÁCS 1953). Főti előfordulását SZALKAY (1962) említi, ugyanakkor a Budai-hegységben több helyen pl. Kovács I. és Jablonkai (JABLONKAI 1974) a Széchenyi-hegyen gyűjtötték. A Bükk-hegységben Répáshután (BALOGH 1967) fénycsapda fogta. Újabb lelőhelyei Máriagyüd (Uherkovich), Rezi (HERCZIG–BÜRGÉS–RONKAY 1981), Csákvár (SZEŐKE 1983). A lepke neveléséről SZŐCS (1971) tollából tájékozódhatunk. Nyirő M. a Keleti-Bakonyban (Fajdas-hegyen) gyűjtött lárvákból szintén eredményes nevelést végzett.

Sidemia zollikoferi FRR.

Feltehetően ősmatrai reliktumfaj. Közép-Európa K-i felén csekély példányszámban gyűjtötték. Magyarországról (FREYER 1834) leírt faj. Az első példányt Kindermann 1820-ban Budán gyűjtötte. Újabb példány előkerülése sokáig váratott magára, ezért KOVÁCS (1958) törölte a hazai fajlistából. Tíz évvel később 1968 szeptemberében a K-Bakonyban (Várpalotán) két példány került elő (leg. Nyirő M.). Azóta újabb előfordulása vált ismertté BUSCHMANN (1982) kutatásai nyomán, aki Jászberényben 1975 szeptember 4-én és október 7-én 1–1 példányát gyűjtötte.

Cucullia campanulae FRR.

Európai (Dél- és Közép-európai) – előázsiai areájú csuklyásbaglyunk. Tápnövénye a *Campanula rotundifolia*. Magyarországon középhegységi lelőhelyadatai a Budai-hegységben, a Pilisben (KOVÁCS, 1953, 1956) a Vértesben (SZEŐKE 1983), a Keszthelyi-hegységben (HERCZIG–BÜRGÉS–RONKAY 1981), Jósavfőn (GYULAI J.–GYULAI P.–UHERKOVICH–VARGA 1979) ismeretesek, de előkerült a nyugati határszélről is. Tanakajdi előfordulásáról UHERKOVICH (1977–1978) emlékezik meg. Balinkán üzemeltetett fénycsapdánk egy példányát 1977. június 20-án gyűjtötte. A Keleti-Bakonyból, Királyszállásról FAZEKAS (1980) is jelzi. A példányok zömét júniusban gyűjtötték, de ismeretesek júliusi példányok is. Így például Budapest Farkashegyen 1978. július 6-án, vagy a Tapolcai-medencében a sáskai erdőszélnél 1984. július 6-án (leg. Vers T.) került elő. Jósavfőn a Tohonya-völgyben pedig 1976. augusztus 18-án gyűjtötték.

Sideridis implexa HBN.

Dél- és Közép-európai elterjedésű, száraz, főképpen homokos élőhelyekhez kötött, szórványos előfordulású lepkefaj. Magyarországon Csömör, Csep, Peszér, Monor, Fót–Csomád, Sukoró, Tihany (coll. Természettudományi Múzeum, Állattár) előfordulásai ismertek. A Fót Somlyó-hegy Csomád felőli oldalán gyűjtött (leg. Lengyel Gy.) példányokról JABLONKAI (1974) emlékezik meg. Az implexa fóti előfordulásáról SZALKAY (1962) is ír. A Keleti-Bakonyban Inotán 1964. július 4-én (1 pl.) és 1973. május 29-én (3 pld.) került elő.

Mamestra cappa HB.

Dél-európai areájú, KOVÁCS (1951, 1958) hazánkban újonnan megtelepedett fajnak tartotta. Megállapítását az 50-es, 60-as években tapasztalt cappa bevándorlásra alapozta. Sajnos e déli elterjedésű lepkefaj – mint később kiderült – nem tudott véglegesen megtelepedni, fennmaradását a hideg, száraz tél gátolta. Hazai előfordulása nagy vonalakban egybe esik a Pandoriana pandora jelenlétével, mely mint ismeretes az 50-es években gyakori, később ritka lett, ma pedig feltehetően éppúgy hiányzik faunánkból, mint a cappa. A Keleti-Bakonyban (Inotán) 1963. július 15–18 között négy cappa példány került elő (leg. Nyirő M.).

Cycnia luctuosa HBN. G.

Dél- és Közép-európai elterjedésű, sziklagyepi faj. Magyarországról KOVÁCS (1953, 1956) Pécs, Sümeg–Uzsa lelőhelyekről hozza 1–1 bizonyítópéldány alapján. A Sümeg–Uzsa lelőhelyű példányt (1954. május 13., leg. Barkóczi) SZŐCS (1968) tévesen sordida HBN. néven említi. Újabb vizsgálatok is igazolják, hogy a sordida határainkon belül eddig nem került elő. A luctuosa-t később Csopek, Szentendre, Maglód és Monor lelőhelyeken (TTM., Állattár) is gyűjtötték. 1984 májusában Bulgáriában (Kresna) Herczig és Szeőke szintén gyűjtötték. A Keleti-Bakonyban (Inotán) egy hím példány 1963. április 10-én (leg. Nyirő) került elő. A kevésszámú lelőhelyadat alapján is látható, hogy a Középhegység meleg, délies lejtőin, sziklagyep vegetációhoz kötöten, igen lokálisan fordul elő.

Az irodalmi hivatkozásokban szereplő dolgozatok megtalálhatók SZEŐKE K.–SZEŐKE L.–NYIRŐ M.: Results of investigations on the Lepidoptera fauna of the Eastern Bakony Mts. c. munkájában (Folia Mus. Hist.-nat. Bakonyiensis 7–1988, megjelenés alatt).

RESULTS OF THE INVESTIGATIONS ON THE LEPIDOPTERA FAUNA OF THE EASTERN BAKONY MTS.

The authors have been working on the lepidopterological exploration of the Eastern Bakony Mts. for twenty five (Nyirő) or twenty (K. and L. Szeőke) years, Nyirő mainly in the vicinity of Várpalota, Inota and Pét while K. and L. Szeőke in the other parts of the region. The oldest data from Várpalota were published by Bordán (1930) on the basis of his collectings in the years 1927–30. The remnants of his collection and his manuscripts can be found in the Bakony Múzeum. In the Fauna Regni Hungariae (ABAFI–AIGNER, UHRYK and PÁVEL 1896) did not mentioned any data from the Eastern Bakony Mts, and KOVÁCS in his famous work (1953–56) published only data of some species from Öskü and Fehérvárcsurgó. Further data are known from the collectings of Lengyel and Jablonkai in 1961 and 1963 (LENGYEL 1964), later PAPP (1968) and SZEŐKE (1976, 1982, 1983, 1984) published lists from this territory. On the basis of the material of the light trap operated at Királyszállás in 1975–76, FAZEKAS listed 564 species (1980a). Recently – beside the authors – L. Ábrahám (in the surroundings of Dudar) and F. Sebők (Várpalota) are studying the lepidopterous fauna of the Eastern Bakony Mts.

A szerző címe (Author's address):

DR. SZEŐKE Kálmán
H–8000 Székesfehérvár
Rákóczi u. 22.